Samoupravni je sustav mogao funkcionirati jedino putem "servisa udruženog rada" gdje je cijena kapitala bila nepotrebna (izvor političke moći). "Samoupravno dogovaranje i sporazumjevanje" imalo je za cilj supstituirati negativnosti samoupravnog modela privređivanja. Rigidnost poslovnih banaka se je povećavala rastom oligopolne strukture privrede, te potrebom ravnomjernog razvoja (zahtjev nerazvijehnih kao uvjet političkog mira) svih djelova prethodne države (savezni i republički fondovi za nerazvijene).

Meko budžetsko ograničenje bila je pretpostavka funkcioniranja modela. Proširenu reprodukciju su osiguravali devizni financijski suficiti stanovništva (izvoz radne snage). Kada je rast devizne štednje usporen, dinamiziralo se zaduživanje u inozemstvu (dodatno potaknuto naftnom krizom) i sustav je (zbog prisutne politike) upao u duboku krizu iz koje više nije bilo povratka. Pokušaj brojnih reformi nije mogao uspjeti upravo zato što su inicijatori reformi bili temeljna brana njihovom uspjehu.

Raspad Jugoslavije i zamjena samoupravnog tržišnim modelom nije proveden osmišljeno, već ga je mjenjala stihija. Bankarski sustav je dijelio sudbinu tih i takvih promjena.

Izostajanje koncepcije i strategije razvoja (o ovom najbolje svjedoči ukidanje Zavoda za plan) onemogućilo je jasno usmjerenje promjena (odnos sustava i politike u uvjetima nelinearnog vremena). Osnivanje velikog broja banaka (što se nije smjelo dozvoliti) samo je derivacija nepostojanja koncepcije i strategije razvoja. Antiinflacijski program iz listopada 1993. godine nije "preveden" u Stabilizacijski i Razvojni program upravo zbog nepostojanja koncepcije i strategije razvoja. Da se mnogo toga samo formalno mjenalo (u institucionalnom pogledu, dakle, uvođenju tržišnog modela privređivanja) pokazuju, između ostalog, nepodmirena potraživanja, koja se stalno povećavaju. I dok je u uvjetima društvenog vlasništva ovo bilo moguće tolerirati, u uvjetima privatnog vlasništva, zbog. učinaka preraspodjele, egzistsencija nepodmirenih potraživanja je nedopustiva.

Ignoriranje realne inflacije (nepodmirena potraživanja samo su tek njezin manji dio) je polako, ali sigurno, svekolike probleme privrede usmjerilo u bankarski sustav. Banke su postajale "kolektori" svekolikih društvenih problema. Da je u kojem slučaju politička intervencija političke vlasti bila veća, umjesto tržišnog modela privređivanja ponovo bi imali "državni socijalizam". Pri tome valja reći da bi on bio relevantno inferiorniji u odnosu na prethodni model samoupravnog sustava.

Rješenje za nagomilane probleme u bankarskom sustavu pokušalo se naći u sanaciji i stečaju banaka. Rezultat je bio porazan. Porezni obveznici su dobili novi račun. Javnost je izgubila povjerenje. Problemi se iz dana u dan usložnjavaju i cijena njihovog rješenja dnevno raste.

U svibnju 1999. godine, na skupu "Dugoročna strategija gospodarskog razvoja Hrvatske" održanom u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, a objavljen u časopisu "Ekonomija/Economics", RIFIN Zagreb, broj 4, lipanj 1999., u radu "Kako iz krize", na stranici broj 875. napisao sam:

"Kao što je znano stanoviti je broj banaka otišao u stečaj. Novi kandidati za stečaj svakim danom se pojavljuju. Postavlja se pitanje je li to pravi put rješavanja nagomilanih problema u bankaskom sustavu. 30% (danas je 23,5% - napomena G.S.) obvezna rezerva ukazuje, da je velik dio depozita depozitara u središnjoj banci. Pridoda li se tome odnos vjerovnik-dužnik, tada je jasno, da sustav u značajnoj mjeri rezultira tom i takvom stanju. Ne promjeni li se stanje, tada gotovo sve banke mogu otići u stečaj. Što smo učinili danas, ako za šest mjeseci shvatimo da banke uopće nisu morale ići u stečaj. Osiguranje depozita banaka u stečaju od strane Agencije (čitaj: države) teretit će proračun za 3,5 milijardi kuna. Postavlja se pitanje smijemo li u ovoj situaciji dodatno oporezivati porezne obveznike. Ili drugačije rečeno što bi značilo da su se 3,5 milijarde kuna dodjelile znanosti i obrazovanju?

Mišljenja sam, da bi bilo potrebno oformiti ekspertnu grupu, koja bi case by case ocjenjivala banke i preporučila način izlaska iz krize određene banke. Naime, valja ukazati, da vrijeme nikada nije linearno i da kompozicija vremena (npr. utjecaj okružja - privrednog sustava - na vrijeme kao ekonomsku varijablu) može povećati odnosno smanjiti trošak prilagodbe. Uzmimo primjer banke koja u pasivi svoje bilance ima depozitare koji su korisnici proračuna a u aktivi komercijalne korisnike, dakle građane i poduzeća. Pretpostavimo, nadalje, da se krediti uopće ne mogu naplatiti. Koji je učinak? Rezultat takvog stečaja bi bio da je država točno onoliko platila depozitarima koliko su depozitari izgubili. Pored toga u stečaj će otići i niz poduzeća koja bi vjerojatno u funkciji vremena ostvarila profit bar da se servisira kredit. Nadalje, bilo bi manje nezaposelnih a društven i proizvod bi bio veći. Donijeti odluku, da neka banka ide u stečaj nije dovoljno samo reviziorsko ili neko slično mišljenje. Kada je riječ o dilemi da li ili ne otvoriti stečaj nad poslovnom bankom, u analizu svakako valja uključiti makroekonomske učinke. Mikroučinci nisu dostatni za validnu odluku.

Svakako bi valjalo oformiti poseban ekspertni tim koji bi pomogao bankama u prilagođavanju novim uvjetima. Neodrživost postojećeg broja banaka i štedionica moguće je rješiti "spajanjem" većeg broja banaka i štedionica bez nepotrebnih ekcesa. Ovakav pristup nam se čini i razvojnim jer bi povezivanjem većeg broja manjih banaka i štedionica postojeći kreditni volumen učinili učinkovitijim."

Dolazak stranih banaka nije ispunio očekivanja. Vjerovalo se da će strane banke značajno utjecati na restrukturiranje domaćih banaka te da će utjecati na smanjenje kamatnih stopa. Ništa se od toga nije dogodilo jer se ništa i nije moglo dogoditi. Naime, strane banke su s distance promatrale događanja i polako ali sigurno preuzimale zdravu komitentsku strukturu. Svaka krizna situacija je bila razvojna šansa stranih banaka što se je lijepo moglo vidjeti iz dinamike rasta bilance stanja tih banaka. Valja reći da u industrijama rastućeg prinosa bilanca stanja (dokaz rasta aktivnosti) jest temeljni izvor uspješnosti.

Da pojasnimo. Strane banke (osnivači banaka u Hrvatskoj), su donijele svoju superiornu tehnologiju ne s namjerom da se unaprijedi učinkovitost domaćih banka, već je to predstavljalo izvor konkurentske prednosti. Nadalje, banke kćeri su bile podržane neuporedivo jeftinijim izvorima sredstava. Dovoljno je uporediti kamatne stope na njemačku marku u zemlji i inozemstvu. Izneseno je rezultiralo većom efikasnošću banaka kćeri usprkos manjim kamatnim stopama što znači i nižim rizicima. Istovremeno one ne utječu na kamatne stope jer ne mogu i ne žele (a zašto i bi?) postati price leaderi.

Tu je bitno istaknuti dva momenta. Prvo, napustit će se kreditna i svaka druga podrška u razvoju tvrtki ispodprosječne efikasnosti. I drugo. preuzete banke će se na hrvatskom tržištu ponašati logikom marginalnih a ne ukupnih troškova što čini njihovu pripadnost nacionalnom bankarstvu tek neutemeljenu želju. Ovo će rezultirati da će lošiji dio gospodarstva pristupiti domaćim bankama koje su i same u neravnopravnom položaju. Slijedeća destinacija tim bankama i privredi je Ministarstvo financija odnosno porezni obveznici.

Da pojasnimo. Internacionalizacija bankarskog sustava znači trenutno preuzimanje kriterija učinkovitosti iz zemalja vlasnica domaćih banaka. Ovo nadalje znači da tvrtke koje se ne mogu trenutno prilagoditi moraju prestati sa privrednom aktivnošću. Ovo može na nivou zemlje značiti lom hrvatske privrede. Drugim rječima privredna struktura nije u stanju adekvatno pratiti proces internacionalizacije banaka. Dramatično smanjenje porezne presije može imati tek ograničene rezultate.

Izneseno ne predstavlja perspektivu već je to dasnašnja realnost. Moguće je zamisliti da će tekuće preuzimanje "obalnih banaka" za manje od milijarde dolara rezultirati prodajom turističke grane najvećeg izvoznog hrvatskog proizvoda. Hrvatskoj narodnoj banci ostaje da postane sanator ili stečajni upravitelj preostalog dijela banaka. Ostale mjere neće moći učinkovito provoditi jer je mogućnost odgovora internacionaliziranih banaka (zbog moguće politike marginalnih troškova) pasivizacija u bukvalnom smislu riječi.

Zaključno valja istaći da autonomnost HNB postaje upitna jer postojanje oslonca internacionalziranih banaka na svoje matične banke zapravo znači eurizaciju hrvatskog sustava bez obzira da li Hrvatska uvela ili ne euro kao nacionalnu valutu. Kada se ocjenjuje bankarski sustav (podsustav) kao dio privrednog sustava tada valja imati u vidu, da su kriteriji privrednog sustava istovremeno i kriteriji bankarskog sustava.

Građanstvo je zabrinuto za svoja deponirana sredstva. Domaće banke im se ne čine više sigurnim. Stanovništvo se okreće "stranim" bankama. Reklamni slogani već ističu "moguća neugodna iznenađenja" što bi trebalo prevesti kao: mi smo sigurni i povjerite nam svoja mukom stečena sredstva. I odista "strane" banke značajno povećavaju svoje učešće u prikupljenim sredstvima od stanovništva, kao i preostali dio još uvijek učinkovite privrede, dakle, povećavaju učešće u pasivi konsolidirane bilance poslovnih banaka. Ovo znači, da manje učinkovit dio privrede ostaje "domaćim" bankama.

Namaće se pitanje da li Hrvatska može iz sadašnje krize sa prisutnom vlasničkom strukturom poslovnih banaka? Drugim riječima, kako je moguće uključiti "strane" banke u rješavanju krize, kada su banke internacionalizirane i funkcioniraju sukladno globalnoj filozofiji? Da li su se ponovo pojavili katastrofičari koji inzistiraju na preispitivanju mogućih politika banaka (općenito) pa i "stranih" banaka (posebno) u uvjetima, kada je rizik ulaganja objektivno za te "strane" banke isuviše velik. Treba biti odista površan i ne primjetiti činjenicu, da je gotovo 90% konsolidirane bilance poslovnih banka u "stranim" bankama. Prodane banke su sanirane a portfelj im je "očišćen". Revizije prodanih banaka mora se učiniti; ostaje kada će se to dogoditi. Kada bi se neka od banaka u stečaju preustrojem održala na životu tada bi se pokazala i dokazala nedopustiva politika stečajeva poslovnih banaka. Odmah bi letjela pitanja: tko će namiriti štetu i biti odgovoran ako banka uspije u preustroju; što će biti sa preostalim

financijskim institucijama koje su u stečaju; kako je sada preustoj moguć kada je privredna kriza danas veća nego je to bila jučer; da li se radi o spoznaji da stečaj banke znači neuporedivo više štete nego njezina sanacija; da li smo se uplašili nakon utrošenih pedesetak milijardi kuna u neuspjelu sanaciju; bojimo li se novog domino efekta?

Što se je događalo u proteklom vemenu na području monetarne politike? Prethodno smo istaknuli da je bankarski sustav internacionaliziran. Ovo je stanje ocjenjeno, od monetarnih vlasti, kao pozitivno postignuće s perspektivom daljnje ubrzane internacionalizacije (koja je zapravo završila). To što niti jedna druga grana privredne aktivnosti u Hrvatskoj nije internacionalizirana niti približno u mjeri kao što je to učinjeno s hrvatskim bankama nikoga očito ne zabrinjava. Znaći li prisutna globalizacija zapravo ubrzano uključivanje u svjetsku privredu, in totum, pitanje je na koje je moguće dati samo negativan odgovor. Svjetski kapital ima svoja pravila igre i nerazvijene zemlje uglavnom samo kratkoročno mogu poštivati te kriterije. Što će biti sutra nije nevažno pitanje već je pitanje svih pitanja.

Ima li se u vidu linearna obvezna rezerva, koja je okoštala "inflatornu bilancu" što se vidi u ročnoj strukturi pasive bilance poslovnih banaka, kao i ovisnost o tečaju kune jasno je, da je monetarna politika bitan dio politike koja je uzrokovala progresivni rast nelikvidnosti. Naime, stvaranje i poništavanje novca nije bilo određeno potrebama likvidnosti privrede (kako bi se monetarna politika morala ponašati) već je bilo određeno kupnjom/prodajom deviza pri čemu je tečaj, ipak bio, zadat. Ukažimo samo na 1998. godinu kada je uveden porez na dodanu vrijednost. Kao što je znano, porez na dodanu vrijednost je imao značajne fiskalne učinke što je rezultiralo, na žalost, rebalansom budžeta. Dakle, u godini kada je uveden porez na zalihe - koji je istisnuo preko 7 milijardi kuna poreznim obveznicima - novčana masa se je smanjila. I dalje, preferiraju se dužnici na štetu vjerovnika. U 1999. godini smanjeni su plasmani privredi, od tada stagniraju a trebali su se povećati. Ovom komentar nije potreban iako je jasnije kako je nelikvidnost polako ali sigurno "ušla" u domaće banke, odnosno kako su one odgovorile na izazov zvana nelikvidnost. Što su banke bile manje po veličini bilance i više domaće (senzibilne na privredne probleme) to su bivale sve ranjivije. Istočna Slavnoja je tragičan primjer u svakom pogledu.

Pridodamo li iznijetom kamatne stope (mjera nereda) koje su određene ponudom, s jedne strane, i, ignoriranjem potražnje za likvidnošću, s druge strane, moguće je sasvim jasno ustvrditi da postojeće kamatne stope ne daju realnu strukturu kamtne stope. Naime, postojeće kamatne stope su određene temeljem viška likvidnosti u poslovnim bankama i cijenom državnih obveznica (nerizični papir) a ne, kao što smo utvrdili, zadovoljavanjem potražnje od strane privrede.

I konačno "ABCDE"-a - karcinom domaće privrede stavio je točku na "i" i time je zapečačena sudbina domaćih banaka. Samo zato (sic!) što su bile senzibilne na probleme privrede.

Stvaranje nove nacionalne banke, koja bi provodila koncepciju i strategiju razvoja vjerojatno će se pojaviti kao jedino realno rješenje. Ostaje, da se ispita, kako bi tu banku trebalo dizajnirati kako bi se njezinom potporom ostvario potreban razvoj. Problemi su višedimenzionalni i vjerojatno će trebati puno sredstava, upornosti i mudrosti da se realizira koncepcija i stgrategija razvoja a da to ne rezultira negativnim odnosom "stranih" banaka. Problem nije moguće i ne

smije se potcijenti.

Nerazvijene zemlje moraju prihvatiti MMF, Međuinarodnu banku i WTO, kako bi ostali u okviru svjetskog poretka jer "ispadanje" znači produbljivanje razlike u nerazvijenosti. Beskriterijalni pristup tim i prema tim instiucijama imat će iste posljedice, s iluzijom, da smo dio svjetskog poretka iako to nismo.

Zaključak

1. Hrvatska nema koncepciju i strategiju razvoja što umanjuje učinkovitost privrede u cjelini. Orijentacija ekonomske politike na "gašenje požara" značajno povećava jalove fiksne i varijabilne troškove svih sudionika u procesu reprodukcije. Koncepcija i strategija razvoja nužan je uvjet ali nije i dovoljan.
2. Sukladno rajnskom modelu privređivanja u Hrvatskoj je nezamjenjiva bankarska i osiguravateljna industrija kako bi se pokrenuo razvoj. Bankarska industrija je u vlasništvu inozemnih investitora (uglavnom poslovnih banaka) gotovo 90% i funkcionira sukladno "filozofiji" svojih vlasnika i svoje uprave. Hrvatske banke participiraju desetak posto. Isključe li se iz razmatranja Croatia banka, Poštanska banka i Dubrovačka banka tada je navedeni postotak još manji. Najveća domaća banka je Jadranska banka, Šibenik čija je bilanca oko 1% konsolidirane bilance poslovnih banaka. Bilance stanja preostalih banaka su bitno manje.
3. Treba pristupiti osnivanju poslovne banke koja će okupiti na fair osnovi preostale domaće banke kako iste ne bi, prije ili ksnije, otišle u stečaj. Veličina bilance čini svaku od malih banaka rizičnom u aktivi ali i osjetljivom na tokove gotovine što čini pasivu "osjetljivom" a manifestira se u vođenju konzervativnije politike likvidnosti. Visoki fiksni troškovi po jedinici i nekonkurentni velikim bankama varijabilni troškovi čine male banke neefikasnima, vjerojatno na granici gubitka.
4. Život će mjenjati visinu kamatnih stopa, posebno zbog očekivanog smanjenja rizika i smanjenja obvezne pričuve. Rizici će se smanjiti jer "domaće" banke ne kreditiraju privredu (bez čega nema oživljavanja privredne aktivnosti) bez garancija koje su nekoliko puta veće od kredita (nekretnine i tok gotovine iz prošlosti kojim se može predvidjeti stupanj naplativosti kredita) ili garancija države. "opčene" domaće banke slijede iznijeti koncept. Kako bi se otvorila mogućnost kreditiranja privrede morat će se mjenjati Zakon o parničkom postupku. Stvari su poznate, što znači da se nije htjelo mjenjati iako se znalo. Radi se o odredbama koje bi koncentrirale dokaze u prvom ročištu. Dokazi u drugom ročištu bili bi opterećeni značajnim dodatnim taksama. I konačno u trećem ročištu donijela bi se presuda. Ovo baca sasvim novu svjetlost na rizike i nepodmirena potraživanja. Ovo bi ubrzalo učinkovitu provedbu stečaja. "ABCDE"-a promjenom Zakona o parničkom postupku dobija smisao. Ovo znači da je zbog favorizirane zaštite dužnika "ABCDE"-a bila izravni ezekutor domaćih banaka. Ostaje da se napravi kalkulacija učinaka "ABCDE"-e kako bi se dimenzionirala uloga centralne banke u stečajevima poslovnih banaka.
5. Udružena banka Hrvatske (zašto ne?) bila bi razvojni tehničko-tehnološki support postojećim bankama koje bi postale filijale. Razvoj ove banke bio bi podržan od države koja bi kao "protuuslugu" za podršku osnivanja imala instituciju koja će provoditi koncepciju i strategiju razvoja u svom djelu procesa reprodukcije. Uloga slična ulozi koju ima Nova Ljubljanska Banka u Sloveniji. Postoje rješenja za ostvarivanja ovakvog koncepta do nivoa izvedivosti. Ukoliko, međutim, država neće spoznati da joj je banka nužna kako bi se dinamizirala privredna

aktivnost domaće banke bi morale odmah formirati ekspertni tim koji bi u što je moguće kraćem vremenu realizirao projekt spajanja postojećih banaka. HNB će morati u cjeloj priči odigrati aktivnu i afirmativnu ulogu ukoliko ne želi u skorijoj budućnosti pokrenuti novi val stečajeva i time dodatno povećati svoju odgovornost, a poreznim obveznicima novi račun.

"RIFIN"
10000 Zagreb
Pantovčak 192a

www.rifin.com
Tel. 4578-400; fax 4578-075